

A Corpus Signorum Imperii Romani (CSIR) aquincumi köteinek kutatási és előkészítési munkái

A római birodalom szobrászati hagyatékát bemutató Corpus Signorum Imperii Romani (CSIR) sorozatainak köteteit az UNESCO védnöksége alá tartozó Association International d'Archéologie Classique (AIAC) által elfogadott szempontok alapján, az egyes országok jelentetik meg. A feldolgozásban Magyarország meglehetősen elmaradt, a sorozatból idáig mindössze három kötet jelent meg. Az aquincumi kötetek előmunkálatai azonban már korábban megkezdődtek.

Nagy Tibor hagyatékából került elő az aquincumi sírsztéléket feldolgozó kézirat egy példánya, amely a nyitó aquincumi kötetként jelent volna meg. Erre azonban a szerző halála miatt nem kerülhetett sor.

A síremlékek másik csoportjával, az épített síremlékek összegyűjtésével Christine Ertel kezdett foglalkozni, ebben a témában az aquincumi emlékekről 2002-ig három részpublikációja is megjelent a Budapest Régiségei 33-35. kötetében.

Az aquincumi körplasztikai emlékek összegyűjtését Szirmai Krisztina kezdte meg, aki korábban szintén publikált a témában résztanulmányokat.

E kötetek elkészítése és lehetőség szerint a kiadás megindítása céljából pályáztunk és nyertük el az OTKA támogatását. Adminisztratív problémák miatt a szerződés megkötésére csak 2003-ban került sor, ami az ÁFA bevezetése miatt (a bevezetés évében nem tudtuk visszaigényelni az ÁFÁ-t), valamint a keretösszeg közismert csökkentése miatt nem volt kedvező és a nyomdai feldolgozást részben visszafogta..

Az alábbiakban ismertetjük az elkészült köteteket:

1. Az aquincumi sírsztéléket feldolgozó kötet (Nagy Tibor, a kötetet gondozták: Németh Margit, Csontos Katalin)

Az elhunyt szerző hagyatékában fellelt magyar nyelvű gépírással készült kézirat sajnos csak másodpéldány, illusztrációk, fotók, térképek és típusablak nélkül, olykor kisebb, de kiegészíthető hiányokkal. Az első példány, a hozzátartozó kiegészítésekkel nem került elő. A feladat a fordítottat és a fenti kiegészítések elkészítése, azaz a kézirat kiadásra alkalmassá tétele volt.

A kötet 230 tételben tartalmazza az aquincumi ala-, majd legiotábor és az azt körülvevő canabae, valamint a polgárváros területén és territoriumain (Budapest közigazgatási határain belül) előkerült római kori reliefdíszes sírkőanyagot az egyszerű cippus-formától kezdve a változatos felépítésű sírsztéléken keresztül a többrészes sírkövekig bezárólag. A kéziratot rövid bevezető és irodalomjegyzék egészíti ki.

Az aquincumi szepulkrális köemlékanyag gazdagsága indokolta, hogy az épített síremlékek, síroltárok, az egyszerű és többrészes sírpillérek, a sírkápolnák, sírkertek és sírépületek ugyancsak igen nagy számú anyaga ne itt, hanem a következő kötetben kapjanak helyet (szerzője Christine Ertel, ld. lent). Az anyaggyűjtésben a szerző teljességre törekedett. Ezért, a corpusok szokásos gyakorlatának megfelelően figyelembe vette a kisebb töredékeket és azokat a csupán irodalmi közlésekből ismert köemlékeket is, amelyek elvesztek vagy jelenleg még lappanganak. Az eddig kevés figyelemre méltatott "Schafftstele" csoportjánál, valamint a sírsztéléknél eltekintett a csupán feliratos emlékektől, illetve töredékektől.

Az emlékanyag feldolgozásánál az UNESCO védnöksége alá tartozó Association International d'Archéologie Classique (AIAC) vezetőségétől ajánlott szempontokat tartotta szem előtt.

A lelőhely (Fo) az aquincumi szepulkrális köemlékek igen jelentős részénél másodlagos. Felhasználásuk kőládasírok vagy épületek anyagául még a későrómai időkben megkezdődött és mozgatusuk a középkorban, majd főként a 18. században, ha lehet még csak fokozódott.

A szerző minden egyes köemlékről igyekezett részletekbe menő leírást adni. Bizonyos ismétlések így elkerülhetetlenek, de szükségesek voltak, mivel a szobrászati Corpus használói általában nem elejétől-végig olvasnak egy-egy kötetet, hanem egy bizonyos emlék vagy emlékcsoport adataira, állagára, értékelésére kíváncsiak. Az aquincumi sírkőplastikában különben sem található két teljesen azonos ábrázolás és a szerző a részletezőbb leírással épp e változatok kiemelésére fordított különös figyelmet.

Ahol erre mód nyílt, az illető köemlék helyét és kapcsolatait is felvázolta az aquincumi, valamint a tágabb, mindenekelőtt pannoniai relációkban. Elválaszthatatlan volt ettől a illető köemlék minél pontosabb, indoklással alátámasztott keltezése. A keltezéshez szolgáló támpontok megtalálhatók az egyes köemlékeknél.

A kötet katalógus része a főbb sírkőtípusok szerint tagolódik:

- I. Díszítetlen sztélék
- II. Oromzatos sztélék
- III. Oromzatos sztélék, a képmezőben koszorúval
- IV. Oromzatos sztélék, a képmezőben egyéb ábrázolással

- V. Oromzatos sztélék, a képmezőben egészalakos ábrázolással
- VI. Oromzatos sztélék, a képmezőben mellképpel
- VII. Oromzatos sztélék, a képmezőben klinén fekvő elhunyt ábrázolásával
- VIII. Oromzatos sztélék, a képmezőben mellképpel, a közbenső mezőben lovaskatona ábrázolással
- IX. Oromzatos sztélék, a képmezőben mellképpel, a közbenső mezőben áldozati jelenettel és/vagy kocsi jelenettel
- X. Töredékes sírkövek, oromzatok, lábazati mezők.

Az egyes emlékeket ábrázoló fényképes táblákkal, az emlékekből válogatott tipológiai táblákkal, térképpel, az emlékek és a lelőhelyek jegyzékével valamint az aquincumi temetők bemutatásával egészítettük ki a kéziratot, és a német fordítás gondozására is sor került. Az illusztrációkat digitalizáltuk.

2. Az épített síremlékeket feldolgozó kötet

Az épített síremlékeket tartalmazó kötetet Christine Ertel állította össze: “Bestandteile von römischen Grabbauten aus Aquincum und dem Limesabschnitt im Stadtgebiet von Budapest” címen. A munka nyomdai előkészítése, szerkesztése ugyancsak megtörtént.

A sírkövek után ezek az emlékek maradtak fenn a legnagyobb számban Aquincumban. A kötet 173 tételt tartalmaz, s elsőként közli az irodalomban meglehetősen mostohán kezelt emléktanyát, amelyből – a darabok többnyire nem eredeti kontextusban, gyakran másodlagos felhasználásban való előkerülése miatt - csak egyes elszigetelt elemeket vett figyelembe a kutatás, mint pl. a szebb aedícula oldallapokat, vagy a feliratos sírtáblákat. Emiatt az anyag összegyűjtése is nehezebb volt az elszórt és szinte kizárólag magyar nyelvű publikációk alapján, a kutatása még a magyar szakemberek számára is meglehetősen körülményes volt.

A kötet három fő emlékcsoport, a síraediculák, a sírkertek (area macerie cincta) és a síroltárok maradványait tartalmazza, az ismertebb a relief- és szobordíszek, feliratok mellett az idesorolható egyéb díszítő és építészeti elemeket is.

Nagy nyeresége a kötetnek ezek összegyűjtése, részletes, jól dokumentált közlése és értékelése. Annál is inkább, mert az épített sírok többnyire az igényesebb, drágább emlékek közé tartoznak, ezek művészeti elemzése, társadalmi hátterük feltárása fontos kiegészítése az eddigi hiányos irodalmi feldolgozásnak. Az emléktípusok alapján tagolt katalógusrészt követően részletes elemző fejezetek tárgyalják - ugyancsak típusonként - a szerkezetre, felépítésre, díszítésre, a mitológiai tartalomra valamint a datálásra vonatkozó kérdéseket. Mivel összeálló

darabok jószerivel nem kerültek elő Aquincumból, ezért az egyébként meggyőző rekonstrukciós javaslatok többnyire analógiákon alapulhatnak. Külön fejezet foglalkozik a datálás kérdéseivel és emlékeinknek a római provinciális művészetben elfoglalt helyével.

Végül a lelőhelyek (a temetők és a másodlagos lelőhelyek) ismertetése zárja a feldolgozást. A kötet a bibliográfián kívül tárgymutatót is tartalmaz.

3. Kerek szobrok Aquincumban (Szirmai Krisztina)

A kötet az aquincumi körplasztika eddig előkerült emlékeit közli. Noha az ehhez az anyagcsoporthoz tartozó darabok jobban hozzáférhetőek, több publikáció jelent meg róluk, mint az épített sírok elemeiről, együtt még soha nem kerültek közlésre.

A munka 170 tételt tartalmaz és tematikai sorrendben közli az aquincumi szobrászati anyagot: 1. reprezentációs szobrok (császárszobrok); 2. Istenszobrok; 3. Sírszobrok (köztük torzók is); Vegyes töredékek (figurális egyéb ornamentika).

A katalógusrészt megelőző bevezető részben három fejezet kapott helyet: a kutatástörténetet és a lelőhelyeket ismertető fejezeteket a helyi kőfaragó műhelyekhez köthető kérdések taglalása: a képtípusok, keltezési kérdések valamint a felhasznált kőfajták ismertetése követi.

A kötet záró részében a függelék tárgyregisztert, konkordancia táblákat, a közölt anyag listáját, bibliográfiát valamint az illusztrációs táblákat tartalmazza.

A munka jelentősége

Az aquincumi kőemlékanyag nemcsak hazai, hanem európai összehasonlításban is a legnagyobb gyűjtemények közé tartozik. Anyagának jelentékeny része ugyan széles körben ismertté vált, de az is csak az epigráfiai corpusok révén; az anyag művészeti vonatkozásai háttérbe szorultak.

A fenti kötetek jelentőségét – a részletes közlésen kívül – az a körülmény adja meg, hogy most a teljesség igényével összeállított három fontos forráskiadvány révén a bennük feldolgozott kőemlékanyag nemcsak a magyar szakemberek, hanem egyben a nemzetközi kutatás számára is hozzáférhetővé válik és további feldolgozások alapját képezheti.

Budapest, 2007. február 28.

Németh Margit